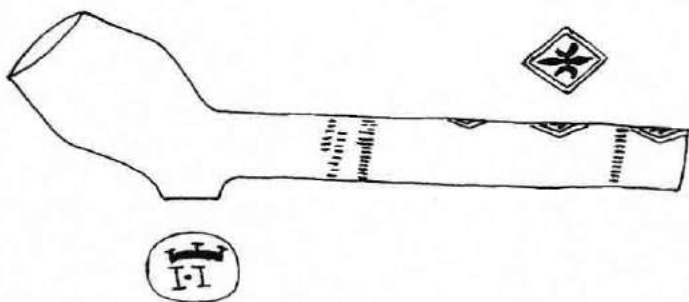

ARCHIEFDOCUMENTEN OVER EEN 17e EEUWSE HOORNSE PIJPMAKER EN HET
TABAKSVERBRUIK IN WEST-FRIESLAND IN DIE TIJD.

door Toon Steendijk.

Tot nu toe is er nog steeds geen zekerheid over de aanwezigheid van pijpmakers tijdens de 17e eeuw in Hoorn of andere Westfrieze steden. Het grote aantal vondsten van vroege pijpen in die streek, doet wel vermoeden, dat er pijpmakers hebben gewoond en D.H.Duco denkt daarbij vooral aan de Jonaspijp, die men er erg veel vindt. Door mij zijn heel wat "typisch Hoornse 17e eeuwse modellen" gevonden, o.a. achter de plaats waar vroeger de Schutters Doelen waren. Ook heb ik kopjes met gele en groene loodglazuurplekken, die afkomstig zouden kunnen zijn van de Enkhuizer pottenbakkerij. Deze was eigendom van Dierck Claes Spiegel, een handelaar, die zijn kennis en grondstoffen uit Duitsland haalde. Het glazuur komt overeen, maar de bodemvondsten, van de pottebakkerij, betreffen alleen aardewerk. Bij mijn pijpekoppen zijn er verscheidene die passen in de beschrijving van Duco, als van Hoorn afkomstig (model no 235 - 239), n.l. sterk dubbelconisch, platte hiel en met o.a. het hielmerk de gekroonde II. Hij dateert ze tussen 1620 en 1650. Wie zou deze II kunnen zijn?

Door toeval kreeg ik een aanwijzing uit het archief in Hoorn. De resoluties van de Burgemeesteren bevatte het volgende verzoek op 31 juni 1635 (1).

'Alsoo Jan Jeliss van Alkmaer ende consorten aen burgemeesteren ende vaderen der stadt Hoorn hadden verzocht, bij ende ontrent d'selve stadt te mogen erigeren sekere oven ende bakkerije van witte tegelen die gebruyct werden in der brootbakkerije ovens, ende henluyden soude werden alleenen met soclusie van allen anderen den tijt van vijftien jaren, die voorschreven tegelbackerije te mogen exerceren.

Ende de cleye off materie daertoe te gebruyken te mogen doen booren ende halen uit de naamsloot ende andere publycke vaerten off wateren in de juridictie deser stede alles tot verbeteringen van de neringen en welvaert der selver stadt ende nae deliberatieën van Rade, soo hebben mijn edele heeren burgemeesteren ende de raden voornoemt uit consideratieën d'voorschreven Jan Jeliss ende sijne geaccordeert, gunnen en acorderen henlyuden bij dezen dat sijlyuden alleenen met seclusie van alle anderen sullen mogen erigeren, oprechten ende maecken ter bequaeme plaetse dicht onder deze stede een oven bequaem omme daerinne te backen alsulcke brootbackersoven witte tegelen als voorschreven staet ende deselve neringe alleene t'exerceren den tijt van acht jaren binnen welcke tijt wij niemant anders de selve neringe sullen toelaeten te mogen doen binnen deze stadt, noch juridictie vandien, welcke tijt van acht jaeren sijn aenvanck zal nemen als heurluyden oven d'eerste reyse sal wezen gestooct. Ende d'eerste witte tegelen daeruyt sullen sijn gehaelt, mits dat de geoctroyeerdens gehouden sullen sijn in becomen ende halen van genoemde materie soo verre van de dijcken ende d'oevers der landen te moeten blijven als de keuren ende ordonantiën van Dijckgrave ende Heemraden van Dregterland ende van de Magistraten deser stadt sullen mede brengen. Ten oorconde onser segel ten saecken der voorz. stadt opt spatium deses gedruckt den XXXI Juny anno 1635'.

Om uit te maken of deze Jan Jeliss ook ergens als pijpmaker bekend stond, zocht ik in de gegevens van Duco en vond daar onder Amsterdam een pijpmakersknecht Jan Jeliss (1621), later vermeld als arbeider (1635) en afkomstig uit Emden. In Hoorn ben ik hem in andere stukken nog niet tegen gekomen. Wel werd in 1637 een Gesyen Jeless gedoopt, waarvan de vader, Sijvert Jeless, ook uit Emden kwam.

Al dan niet een pijpmaker in Hoorn, er is in elk geval in West-Friesland heel wat afgerookt. Al in 1607 werd er een keur gemaakt tegen "toebackdrincken"; 'Alsoo tot kennisse van mijne ed. heren de Schout en de Burgemeesteren ende Gerechte deser stede gecomen is dat dagelijx in de parochiekercke alhier grote insolentie ende moetwillen wert bedreven met tobacq en deselve tot groot verdriet van de goede luyden die in deselve kercke wandelen ende hen reposeren, soo ist dat mijn Ed. heren voornoemt willen daer inne voorsien mit dese keure ende verordonneren dat van nu voortaan nyemant inde voorsegde kercke bij dage noch te bij avont eenige tobacq sal mogen drincken op pene van twee gld soo dickwils yemant contrarie bevonden sal werden gedaen te hebben, te verbeuren ten behoeve van de Offi-

1756 ²⁶⁴
Voor Claes Jansz Snyder
te besorgen de
onderstaande goet

2 Paar Schoenen
1 Doosje met 2 Paar Kamme
2 Messen
1 Schar
2 Tunne Lopen
1 Kroesje
1 Soetel Melk kaas
- 10 lb Tabak
- 1 Gros korte Pypen
1 Kook
- 1 lb Thee A. 24. St.
- 2 lb gemaakte Koffy met een
Trommel
1 Paar Waterkannen

LIJSTE en REGLEMENT.

Van't geen: de Cameren sullen vermogen toe te staan, doz geensins meerder, aan een D E R D E - W A A K, van hier na Indiën waiende, zoo aan Plunje als anders mede te nemen en dat in een Kist. van groote als hier onder staat uytgedrukt, zonder dat het een voor het ander zal mogen verwisseld worden of toegestaan. Ter Vergadering van de Seventiene gearresteert. den 30 October 1713.

voor de Camer HOORN, met het Schip

D E R D E - W A A K.

1 Kist met Plunje, lang 4 $\frac{1}{2}$, hoog 2 en wyd 2 voeten, Rynlandse Mate, binnens Werks gemeten, en vierkant in den haak gewerkt.

^{1/4} ~~1~~ Pyp of een Aan Wyn of Bier.

2 Fles-Kelders.

6 Hammen. — — —

4 Kaafen. — — —

1 Provissie-keldertje.

1 Mand met Pypen, lang 3, wyd 2, hoog 1 voet.

} Te somen niet swaarder als een hondert pond. *hiet voor de pro- vissie van Indiën naar in plaats ge- nemen*

De boven gemelte Kisten werden toegestaan onder die conditie, dat daar in blyten de Plunje geen Koopmanschappen zullen mogen werden gedaen, alsoo die volgens den Articul-brief en d' ordre van de Compagnie, alle zullen sijn en blyven ten profyite van de gemelte Compagnie, en dat tot dien eynde een yder zal moeten gedogen visse- ratie van syne Kisten zoo dikmaals men zulcx zal begeeren.

Actum in Hoorn den

173

Als Bewinthebberen.

begrepen, van nu voortaan mede bij daghe of te nachte niet en sal mogen vieren, noch eenich licht, of te brandende kaerssen, brandende lont, noch toback mogen gebruyken op pene van 3 guld'(3).

Toch namen de brandmeldingen als gevolg van het roken toe. Het ontploffen van de Hoornse kruitmolen in 1703 werd ook toegeschreven aan "onvoorsichtige arbeiders die tabak rookten" (Klaas van Voort)⁴. Achtereenvolgens kwam er een rookverbod voor turfwerkers (1681)⁵, voor molenaars, molenaarsknechten en andere personen op het erf van zaagmolens (1731)⁶ en het rookverbod in timmerwinkels (1740)⁷.

Heel wat boerderijen en molens zijn door tabaksvuur in brand gevlogen (Abbing, 1735)⁸ en daarom verscheen er in 1738 een gedrukte "Keure van de Schout, Burgemeesteren en Schepenen van de stad Hoorn", die de boeren van haar distrikt verbood te roken of met brandende pijp in schuren, hooibergen koestallen of zolders te gaan, of te dorsen en beesten te voeren.

Dat de stad naast deze gevaren, die aan het pijproken verbonden waren, óók de voordelen van het tabaksgebruik wist te benutten, zal ik een andere keer beschrijven.

Literatuur

D.H. Duco. De kleipijp in de zeventiende eeuwse Nederlanden. The Archaeology of the Clay Tobacco Pipe, V Europe 2, BAR International Series 106 (ii), 1981

Gegevens uit het streekarchief voor West-Friesland te Hoorn.

1 Inventaris stad Hoorn, Gonnet nr. 158

2 Gonnet nr. 58

3 Gonnet nr. 124, 9e Keurboek

4 Gonnet nr. 20

5 Gonnet nr. 127

6 Gonnet nr. 124, 11e Keurboek

7 Gonnet nr. 128

8 C.A. Abbing, Cronyk. Geschiedenis der Stad Hoorn.

- + - + - + - + - + -

Voor u gelezen door de heer v. Soest:

Een pijpesteel als roerijzer.

In het boek Vinetum, een boek handelend over wijnen, staat een grappig stukje. Omstreeks 1900 werd in Den Haag en omstreken rigueur gedronken. Het drankje bestond uit jenever of "rood" met suiker. Inplaats van een lepeltje werd om te roeren een pijpesteel verstrekt.